

Dabas Daudzveidības Avīze

Piektdiena 22.05.2009.

Starptautiskās bioloģiskās daudzveidības dienas 3. speciālizdevums

Ministra sleja

Raimonds Vējonis
LR vides ministrs

Šodien visā pasaulē atzīmē Starptautisko bioloģiskās daudzveidības dienu. Tā iedibināta pirms 17 gadiem, kad tika pieņemta Bioloģiskās daudzveidības jeb Riodežaneiro konvencija, lai atgādīnātu un uzsvērtu dabas daudzveidības nozīmi sugu saglabāšanā, ekonomiskās vides un kultūras attīstībā.

Dabas daudzveidības saglabāšana ir visas cilvēces uzdevums, tāpēc konvencijai pievienojušās gandrīz 200 pasaules valstis. 1995. gadā Riodežaneiro konvenciju ratificēja arī Latvija, apliecinot valsts apņemšanos saglabāt dabas daudzveidību un arī mūsu valstī resursus lietot pārdomāti.

2009. gads pasaulē pasludināts par invazīvo jeb svešo sugu gadu. Tie ir augi un dzīvnieki, kas paši atceļojuši vai ievesti no citām vietām un izkonkurējuši vietējās sugas. Latvijā šādu sugu ir daudz. Visā bijušās PSRS teritorijā tika ieviesti Amerikas kontinenta kažokzvēri un agresīvi augi. Tādēļ mūsdienās Latvijā un visā Eiropā reti sastopama, piemēram, Eiropas ūdele, tās vietā saimnieko Amerikas ūdele, kas nokož ligzdojošos lielos ķirus un pīles vairāk nekā spēj apēst. Tāpat ikviens pazīst Latvijas lauku un ceļmalu sērgu — milzu Sosnovska latvānus, kuru apkarošanai ik gadu tiek tērēti milzīgi līdzekļi.

Mūsdienās invazīvo sugu ienākšanas iespējas palielinās atvērto robežu dēļ — no ceļojuma atvestās augu sēklas vai ar balasta ūdeņiem ostā ienākušie dzīvnieki var kļūt par vietējo ekosistēmu apdraudējumu. Kopumā Latvijā apzināts vairāk nekā 800 svešu augu, sēņu un dzīvnieku sugu. Tas ir nopietns drauds valsts dabas daudzveidībai.

Svarīgi atcerēties, ka līdzsvars dabā ir viegli ietekmējams, bet tā atgūšana un saglabāšana prasa daudz vairāk pūļu. Esam nosprauduši augstu mērķi — kļūt par zaļāko valsti pasaulē. Latvija tāda jau būtu, ja ikviens no mums ikdienā rīkotos atbildīgi pret dabu un vidi.

Starptautiskajā bioloģiskās daudzveidības dienā aicinu apzināties, ka dabas daudzveidība sākas ar ikvienu no mums un mēs katrs esam atbildīgs par mūsu valsts dabas vērtību saglabāšanu. Dosiem izzināt dabu, kopsim dabiskās pļavas, veidosim putnu būrus, saudzēsim dabas resursus uzņēmējdarbībā, pārstrādāsim papīru, šķirosim atkritumus, saudzēsim vecos kokus un tīrīsim aizaugušās upes un ezerus. Darīsim to kopā ar saviem bērniem un mazbērniem, jo viņu izpratne par dabas aizsardzību būs noteicošā Latvijas dabas vērtību saglabāšanā nākotnē.

Aktuālais Latvijas dabā un dabas aizsardzībā

VĒRO MAZO ĒRGLI INTERNETĀ

Arī šopavas blakus mazā ērgļa ligzdai Madonas rajona mežos uzstādīta videonovērošanas kamera, un ikviens interneta tiešsaistē mājas lapā www.pomarina.lv var sekot līdz norisēm putna ligzdā.

Pie mazā ērgļa ligzdas novietotā kamera zinātniekiem palīdzēs noskaidrot, ar ko putns barojas Webkamerā foto

Mazie ērgļi ieradās savā ligzdošanas teritorijā 13. aprīlī un sāka papildināt ligzdu ar ēglu zariem. 1. maijā tika izdēta viena un 5. maijā otra ola. Šobrīd mazā ērgļa māiņā perē, un mazuļi varētu izšķīlties jūnija sākumā.

Dr. Biol. Uģis Bergmanis, Teiču dabas rezervāta administrācija

EIROPAS DABAS PARKIEM — GADSIMTS

Svētdien, 24. maijā, Eiropas dabas un nacionālo parku dienā, ko izsludinājusi EUROPARC federācija, aprit 100 gadi kopš deviņu pirmo nacionālo parku dibināšanas Zviedrijā 1909. gadā. Mūsdienās Eiropas nacionālo parku skaits jau pieaudzis līdz vairākiem simtiem, un tie ir vieni no galvenajiem dabas izziņas un bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas veicinātājiem.

Arī Latvijas nacionālajos parkos 24. maijā plānotas dažādas svētku aktivitātes. Slīteres nacionālajā parkā varēs gida pavadībā doties pārgājienā pa Pēterezera dabas taku. Gaujas

nacionālajā parkā pļavā pie Gūtmaļas darbosies vairākas radoši izglītojošas darbnīcas, kur bērnus aicinās zīmēt parka ainavu pēc 100 gadiem. Tāpat būs iespēja iepazīt dažādu tauriņu un pavasara augu sugas. Rāznas nacionālais parks šīs dienas plāno atzīmēt Ežezera salās, veidojot bebru aizsargstiepus vecajiem ekoloģiski nozīmīgajiem kokiem. Turklāt ikviens ir aicināts nobalsot par Gaujas nacionālo parku — vienu no pasaules septiņu dabas brīnumu kandidātiem. Balsošana noslēgsies 7. jūlijā portālā www.new7wonders.com.

Agnese Veilande, Dabas aizsardzības pārvalde

IEPAZĪSTI LATVIJAS DABU UN DALIES AR REDZĒTO

Latvijas Dabas fonds sadarbībā ar Latvijas Ornitoloģijas biedrību un ar Swedbank un Sabiedrības integrācijas fonda finansētu atbalstu izveidojis ikvienam pieejamu elektronisku Latvijas dabas vērotāju interneta vietni jeb dabas dienasgrāmatu www.dabasdati.lv

Portālā šobrīd iespējams ziņot par redzētajiem putniem, zīdītājiem, abiniekiem un rāpuļiem, tauriņiem un spārēm, bet sadaļu skaits tiek nemitīgi papildināts. Katru dzīvās

Portālā Dabasdati.lv katrs var pastāstīt, kādi putni redzēti brīvdienās vai cik stīmu ganījās mežmalā. Foto: Jānis Urtāns

dabas grupu uzrauga eksperts, kas piedalās sugas noteikšanā pēc fotogrāfijas un novērotā komentēšanā. Ielūkojies arī tu!

Daiga Brakmane, Latvijas Dabas fonds

KONCERTS DABĀ

Šovasar jau ceturto reizi notiks ambientās mūzikas koncerts Dabas koncertzālē — pasākums, kurā dabu iepazīstam ne tikai caur stāstiem, skaņtīšanos un klausīšanos, bet arī caur sajūtām un emocijām, ko gūstam no mūzikas, zinātnes, dzejas un video mākslas mijiedarbības. Katru gadu Dabas koncertzālē tiek veltīta kādai noteiktai tēmai un savam galvenajam varonim.

Šogad Dabas koncertzālē notiks meža. Apmeklētāji varēs iegūt zināšanas par noslēpumaino ķērpju pasauli caur koncertzāles galveno varoni rakstu ķērpī *Graphis scripta*.

Dabas koncertzālē šogad baidīsim 4. jūlijā Strenčos un 11. jūlijā Daugmalē. Par projekta idejas autoriem, tajā iesaistītajām organizācijām un cilvēkiem, kā arī aktualitātēm var uzzināt mājas lapā www.dabaskoncerts.lv.

Sandra Bērziņa, Latvijas vides aizsardzības fonda administrācija

Šogad dabas koncertzāles galvenais varonis — rakstu ķērpis. Foto: Jenny Seawright, www.irishlichens.ie

Jūraskraukļa mestais izaicinājums

Ilze Ķuze, Latvijas Ornitoloģijas biedrība

Pēdējos gados daudzās Eiropas valstīs, arī Latvijā, ievērojami pieaudzis jūraskraukļu skaits, un putni nereti rada konfliktsituācijas ar zivsaimniekiem. Par 2009. gada putnu atzītais jūraskrauklis ir melns zoss lieluma putns, kas pārtiek no zivīm un ligzdo lielās kolonijās pie ezeriem un zivju dīķiem, arī jūras piekrastē.

Pirms apmēram divdesmit gadiem atgriezies Latvijas faunā, jūraskrauklis sastopams arvien biežāk. Ornitologi lēš, ka 2008. gadā Latvijā bija ap 20 jūraskraukļu kolonijas, kurās ligzdoja ap 1000 putnu pāru.

Nereti maksšķerniekiem, zivsaimniekiem un īpaši zivju dīķu īpašniekiem jūraskrauklis šķiet ienaidnieks Nr. 1, un ņemot vērā putnu apetīti un straujo skaita pieaugumu, tā tiešām ir problēma. Tomēr vieglprātīga un sasteigta rīcība nekad nav novedusi pie pozitīva iznākuma, tāpēc, lai pieņemtu kardinālus lēmumus sugas ierobežošanai, ir jābūt skaidrībai par tās patieso statusu mūsu valstī. Cik šo putnu patiesībā pie mums ir? Ko un cik daudz jūraskraukļi apēd Latvijas ūdenstilpēs? Uz šiem jautājumiem patlaban nav skaidras atbildes. Tieši tāpēc jūraskrauklis kļūvis par 2009. gada putnu.

Šī gada laikā Latvijas Ornitoloģijas biedrība izvirzījusi mērķi noskaidrot jūraskraukļa ligzdojošās populācijas lielumu un izplatību. Tiks apzinātas arī citas teritorijas, kurās koncentrējas jūraskraukļi — gan migrējošo putnu, gan neligzdojošo putnu (vasarotāju) baru uzturēšanās vietas. Vienlaicīgi tiks vākti un analizēti arī barības paraugi, lai gūtu priekšstatu par to, ko un cik daudz jūraskrauklis Latvijā ēd.

Ziņas par novērotiem jūraskraukļu bariem, to ligzdošanas kolonijām u.c., lūdzu sūtīt akcijas koordinātoram Kārlim Milleram, tālr. 29252138, e-pasts: juraskrauklis@gmail.com vai Latvijas Ornitoloģijas biedrības birojam, tālr. 67221580, e-pasts: putni@lob.lv, pasta adrese: Kalnciema iela 27-18, Rīga, LV-1046.

Foto: Jānis Ķuze

Valsts mežos palielināts ciršanas apjoms. Sekas?

Viesturs Ķerus,
Latvijas Ornitoloģijas biedrība
Jānis Priednieks,
Latvijas Dabas Fonds

2008. gada nogalē Ministru kabinets pieņēma lēmumu palielināt maksimāli pieļaujamo koku ciršanas apjomu Latvijas valsts mežos 2009.–2010. gadā par 4 miljoniem kubikmetru. Lēmums tika pieņemts pēc Latvijas Kokrūpniecības federācijas lūguma, to neapspriežot ar dabas aizsardzības intereses pārstāvošajām organizācijām un pat ar Vides ministriju. Zemkopības ministrija lēmuma pieņemšanu pamato ar krīzes situāciju, nepieciešamību saglabāt meža nozares konkurētspēju un darba vietas, bet iespējamā ietekme uz dabas vērtībām vispār nav ņemta vērā.

Lai gan dabas aizsardzības normas mežu apsaimniekošanā ir iekļautas Latvijas normatīvajos aktos, papildus tam VAS “Latvijas valsts meži” brīvprātīgi apņēmusies ievērot vēl stingrākas normas, piemēram, necērtot ļoti vecas mežaudzes un dabiskos meža biotopus, kas pēc īpašas metodikas atrasti valsts mežos. Tomēr situācija liecina, ka aizsardzība joprojām nav pietiekama.

Ņemot vērā, ka vismaz 70% Latvijas teritorijā esošo Eiropā aizsargājamo mežu biotopu un dabisko mežu nav apzināti un

Katru gadu, cērtot mežus putnu ligzdošanas laikā, tiek iznīcināti 14–20 tūkstoši dziedātājputnu ligzdu. To var samazināt, plānojot ciršanas darbus pirms ligzdošanas uzsākšanas un pēc Jāņiem. Foto: Jānis Urtāns

kartēti, pie tik ievērojama ciršanas apjoma pieauguma ierobežotā laikā krasī pieaug iespēja nejausi iznīcināt šīs vietas, ielplānojot tajās saimniecisko darbību.

Tas nozīmē, ka gandrīz proporcionāli ciršanas apjoma pieaugumam valsts mežos, pieaug arī Eiropā aizsargājamo mežu biotopu iznīcināšanas gadījumu skaits valstī kopumā. Latvijas normatīvo aktu un starptautisko saistību pārkāpums visticamāk jau ir

noticis.

Visai drīz, bet vēl drīzāk, ja īstenosies nekontrolēts neapzināto mežu biotopu ciršanas apjoma pieaugums, vērtīgo mežu platības saruks tiktāl, ka to nāksies atzīt arī oficiāli.

Eiropas Putnu un Sugu un biotopu direktīvas juridisko saistību pārkāpums parasti nozīmē sankcijas un prasību atjaunot izpostīto. Tas ir pilnīgi iespējams, ņemot vērā

augstāk minētās problēmas.

Katru gadu, cērtot mežus putnu ligzdošanas laikā, tiek iznīcināti 14–20 tūkstoši dziedātājputnu ligzdu. Latvijas Ornitoloģijas biedrība jau vairākkārt uzsvērusi nepieciešamību ieviest mežsaimnieciskās darbības ierobežojumus laikā no aprīļa sākuma līdz jūnija vidum, šai periodā ļaujot veikt tikai to, ko citā laikā darīt nav iespējams.

Kā galveno argumentu nespējai pārtraukt mežizstrādi pavasarī Latvijas Kokrūpniecības federācija min mežizstrādes tehnikas dikstāves lielās izmaksas, tajā pašā laikā atzīstot, ka jau šobrīd šīs tehnikas Latvijā ir par daudz. Jāatzīmē, ka tieši meža darbu mehanizācija (t.sk., hārvesteru izmantošana) ir galvenais faktors, kas ierobežo nozares darba vietu skaitu — viens hārvesters aizstāj apmēram 20 cilvēkus.

Lai apturētu bioloģiskās daudzveidības samazināšanos mežos, īsā laikā jāapzina un jānosaka reāls aizsardzības statuss visiem dabiskajiem mežiem visā valstī, jo tie veido pašu vērtīgāko ES aizsargājamo biotopu daļu. Tie uztur vairākus desmitus īpaši aizsargājamas sēņu, ķērpju, sūnu, kukaiņu un gliemežu sugas, kā arī ir dzīvotnes daudzām īpaši aizsargājamām meža putnu sugām. Meža biotopu aizsardzība jāplāno, balstoties uz ainavkoloģisko skatījumu un ņemot vērā biotopu iespējamo attīstību nākotnē.

Daudzveidība

Māris Olte,
dabas pētnieks,
žurnālists

Dabas daudzveidība. Jēdzienis, kura ietvaros daudz kas

Foto: Sandris Jūra

notiek, vēl vairāk nenotiek un, cerams, nenotiks nekad. Par aktuālo varat lasīt plašāk šajā avīzē, bet es nedaudz pavēstīšu daudzveidību un dabu atsevišķi. Vai mēs vienmēr pilnībā apzināties, ko nozīmē vārdi, ar kuriem kā darbarīkiem ikdienā darbojamies?

Neapšaubāmi, galvenais vārds šai savienojumā ir daudzveidība. Daudzveidība, man šķiet, nav tik sens vārds kā “maize” vai “dzimtene”. Tas varēja veidoties kā trauksmes zvans, brīdī, kad kāds vai kaut kas kaut ko sāka ierobežot. Kad vajadzēja formulēt to, kas acīmredzami var ciest. Daudzveidība. Mīlestību var izteikt tūkstoš veidos, un tas, kas to spēj izdarīt, ir bagāts cilvēks, jo viņa valoda ir daudzveidīga.

Pumpura “Lāčplēši” daudzveidību sauc par Tūkstošveidi. Tā bija Spīdola, mūžīgi mainīgā, visas Dailes pamats. Sanāk, ka šai pasaulē nekas nav jauns, ja skatās filozofiski. Daili mēs smēlamies no dabas, ja vien neesam sapinušies paši sevī un pazuduši laikā. Daile — tas ir Sils un Vēris, Damaksnis un Gārša. Daile ir arī ods un mīgele (tas nekas, ka kož sāpīgi un atpūsties traucē).

Apmaldīšanās un pazušana daudzajās piedāvātajās iespējās mūsdienās kļuvusi patiesi moderna. No visām pusēm mūs

uzrunā tūkstošiem piedāvājumu un kārdinājumu, mums iesaka, māca, proponē un piemēro. Cilvēks no savas dzīves noteicēja bieži kļuvis par nožēlojamu zobratīņu svešā mehānismā. Mūsdienu pasaule esot arī tendēta uz kultūru sajaukšanos un robežu pazušānu, tas esot moderni un loģiski.

Mēs no savas valsts mazās ligzdiņas tik laizām un laižām ārā. Darbāties, tranus, valdniekus un vientiešus. Vai, pasaulē izskrējusi, tie jēkad nāks atpakaļ? Un vai uz vietas palikušo būs tik, cik nepieciešams, lai tauta turpinātos? Pasaules daudzveidība nesaglabāsies, ja pazudīs tās dažādo tautu saknes un kultūra. Ja koku gāžot gaisā paceļas kukaiņu bars, tas nenozīmē, ka to kļuvis vairāk. Tie kļuvuši redzami tāpēc, ka to mājas iznīcinātas. Ja patvērumu tie nerādīs citā kokā, tad zudīs un vairāk nebūs atrodami.

Sils, vēris, damaksnis, gārša — tāpat kā vecs osis vai prāvs akmens straumē rada patvērumu kādam, kuram nekas cits visā mežā vai upē nav piemērots. Mēs arī mēlējam mājas. Ir vietas, kur dzīvot nav nekāda vaina, bet ir vietas, kurās dzīvojot dvēsele gavilē, zvaigznes virs galvas nebeidz spīdēt arī dienā un nav vairs nekas neiespējams šajā pasaulē. Ja tā ir cilvēkiem, tā ir arī kukaiņiem, dzīvniekiem, augiem... (vienīgi pārējās dzīvās būtnes, iespējams, sliktāk māk pieņemt kompromisus).

Kādam jābūt iemeslam visas mazās muižiņas, sētas un pieguļas pārvērst blokmāju mikrorajonos vai guļamkambaros? Progress, racionāla resursu izmantošana? Vai tas ir dabiski, ja pasaule pārtop monokultūru laukos bez gala un malas, vardei nav kur lēkt un zaķim kur paslēpties.

Grīna “Zemes Atjaunotājos” vectēvs vairākas dienas staigāja pa mežiem un laukiem, saviem dēliem sētas vietu meklēdams. Lai dzīvotu pilnīgi, vajadzēja sakrist daudz un dažādiem priekšnoteikumiem. To es sauktu par daudzveidībā pamatotu dzīves gudrību. Padomājiet par savu izvēļu cēloņiem un spriedumu kritērijiem. Ja tie ir nonivelējušies līdz “izdevīga cena” un “progresu veicinoši apstākļi”, metiet šo aviāzi pār kreiso plecu.

Dabas daudzveidība pilnīgi noteikti vienmēr jauks un bremzēs ātras peļņas shēmas, neļaus attīstīties rūpīcām un megaprojektiem. Aiz tiem gan parasti slēpjas ļaudis, kuriem patīk realitāti pārveidot sev tīkamos virzienos ar PR kompānijām samaksātas naudas palīdzību. Un rodas tāda kā moderno galma ākstu šķira, kas, balstoties uz jaunākajiem psiholoģijas sasniegumiem, lūko potēt mums svešas iniciatīvas un iestrādnes.

Patiesības un taisnības meklējumos nogurušiem ļaudīm piedāvājot vienu un skaidri saredzamu Dieva vietnieku, pastāv iespēja, ka cilvēki noticēs un pieņems.

Prieks par to, ka dabas aizsardzības sakarā tādas skaidras un saprotamas idejas kā Ozolsalas celulozes kombināts vai HES uz Augšdaugavas nav nostrādājušas.

Ir cilvēki, kas uzskatīja, ka Saulkarstu apvedceļš tika būvēts vienīgi tādēļ, lai tiktu pie labiem kokmateriāliem... Attīstībai un saudzēšanai pamatā vienmēr ir jābūt diskusijai un objektīvam viedokļu pretstatījumam. Tas ir vienīgais ceļš saprātīgu lēmumu tapšanā.

Tautas kalpi nedrīkst izmantot pilnvaru beigu termiņa tuvošanos vai kolēģu

atvaļinājumu laikus, lai kā sporta sacensības “izgrūztu” cauri sev izdevīgus, bet valstij nevajadzīgus projektus.

Attīstītāji gan nesauz arī tagad — šogad, laikā, kad visā pasaulē beidzot uzvaru svin atjaunojamo energoresursu izmantošanas ideja, kāda vakara Dombura šova jautājums skanēja: “Kāda elektrostacija Latvijai vairāk vajadzīga — ar ogleņiem vai ar gāzi kurināmā”?!

Arī viedokļu daudzveidība ir veselīga, tomēr šādi par skatītājiem nīrgāties nevajag — tas aizvairo un rada mūsu cilvēku sejas izteiksmes vienveidību. Tās kļūst skumjas, agresīvas un nogurušas.

Izskatās, ka Latvijas dabai šobrīd iet nedaudz labāk nekā tās kronim — cilvēkiem. Mums tiešām paveicies ar to, ka neesam aplaimoti ar nevienu starptautisku koncernu mega ražotni. Lielākā šobrīd — CEMEX jaunā rūpnīca Brocēnos ievēro augstus vides tīrības standartus un lūko sadarboties ar vietējiem, par to pārliecinājos pagājušajā gadā pats.

Lai mēs dzīvotu laimīgi, mums, paldies Dievam, nav vajadzīgs daudz. Tāpēc, ka daudz kas nav pazaudēts. Tas, ka laiks mums atnesis jaunas, invazīvas sugas vai iznīcībai var pakļaut kādu esošo, ir noteikti un dabas likumiem atbilstoši. Tikai cilvēkam ir raksturīga vēlēšanās pēc “stabiliem parametriem”. Dabā viss mainās un pārveidojas. Mēs to zinām — “Pastāvēs, kas pārmainīsies”. Tas ir teiciens, kurš pamatots arī mūsu dabas daudzveidības un laika izpratnē.

Par upju labsajūtu domājot

Andris Urtāns

Ziemeļvidzemes biosfēras rezervāta administrācija

ŪDENSTĒČU AIZSARGJOSLAS LATVIJAS AINAVĀ

Katrai vairāk kā desmit kilometrus garai Latvijas upītei, urgai, valkam un strautam ir noteikta piekrastes aizsargjosla. Tās uzdevums saskaņā ar Aizsargjoslu likumu ir:

- samazināt piesārņojuma negatīvo ietekmi uz ūdens ekosistēmām,
- novērst erozijas procesu attīstību,
- ierobežot saimniecisko darbību applūstošajās zonās,
- saglabāt apvidum raksturīgo ainavu.

Likums nosaka aizsargjoslu platumu atbilstoši ūdenstilpju garumam vai platībai (ezeriem). Tiktāl it kā viss būtu kārtībā.

Tomēr jāņem vērā ārējo apstākļu ietvars, kādā aizsargjoslas tika noteiktas padomju laikos. Padomju gados piekoptā lauku un cilvēku centralizācijas ideja no dabiskās, ekstensīvās apsaimniekošanas ritma izspieda smagajam transportam grūti pieejamās mazās mitrās pļaviņas upju ielokos. Arī pašu cilvēku atspiešana uz jaunajiem ciematiem vēl vairāk veicināja mazo ainavas elementu izzušanu. Isā brīdī mēs zaudējam arī būtisku savas vēstures daļu — upju ielejas ar mozaikveida apaugumu un tāliem ainavu skatiem.

KO DARĪT?

Upe no upes atšķiras. Intensīvi apsaimniekotajā Zemgales līdzenumā tekošo upīšu aizsargjoslas veidols ir atšķirīgs no ekstensīvā lopkopībā apsaimniekotajām Kurzemes, Latgales un Vidzemes augstieņu nogāžu upēm.

Pašu un līdzīgos apstākļos strādājošu ārzemju speciālistu pieredze rāda, ka ārēji pārbarotās un novārtā atstātās upītes var atgūt savu dzīvesprieku, bioloģisko daudzveidību un arī cilvēku joprojām nenovērtētās upju pašattīrīšanas spējas.

Tas iespējams, nevis ļaujot upēm kaut kad nākotnē piemēroties pārbarotai un vienlaikus vienuļai eksistencei, bet ar apzinātām un mērķtiecīgām darbībām tām aktīvi palīdzot.

IETEIKUMI UPJU PAŠSAJŪTAS UZLABOŠANAI

Turpmāk aprakstīto darbu veikšanai ir vajadzīgas pāris dienas, pāris čaklas rokas un vēlme izjust gandarījumu par padarīto.

DARBI UPJU KRASTOS

Veidojot aizsargjoslu, ir jāievēro princips — uz katrēm 100 upes metriem krastos jāatstāj 30 metrus plaši izgaismoti "logi". Tie nodrošinās arī ūdensaugu ieviešanu, vienlaikus neļaujot tiem pārlietu savairoties. Tādējādi tiks nodrošinātas mītnes vietas daudziem ūdeņu organismiem. Upes krasti vairs nebūs bezpersoniski un vienuļi, blīviem krūmiem aizpildīti ieleju pazeminājumi, bet gan vietas, kurās ikdienā gluži neapzināti varēs izjust un gara acīm skatīt kādreizējo ledāju straumju radīto Dabas varenību. Un vairāk cienīt arī sevi pašu.

DARBI UPĒ — ŪDENSĀUGU IZPLĀUŠANA UN IZVĀKŠANA

Ūdensaugu pārlieta savairošanās bremzē ūdeņu plūsmu un veicina krastu pārpurvošanu vai izskalošanu. Vienlaikus augos uzkrājas ievērojams daudzums fosfora un slāpekļa savienojumu. Rudeņos, ūdensaugiem atmiršot, tie atkārtoti rada piesārņojumu upē. Ūdensaugu izplāšanu ieteicams veikt upju posmos, kuros upes aizaugums ar augstākajiem ūdensaugiem pārsniedz 30% no upes gultnes virsmas / upes spoļu virsmas. Darbs tiek veikts pa straumi uz leju, ūdensaugus izplājot maksimāli tuvu gultnes virsmai. Jātceras, ka no plānoto ūdensaugus ir jāizvāc no upes.

Jāzaglabā atsevišķas augstāko ūdensaugu audzes un visas ar ūdens sūnām klātās platības. Pēc šādiem darbiem uzlabojas upes posma hidrauliskās īpašības, tiek novērsta

krastu izskalošanās un pārpurvošanās. Straumei aiznesot uzduļķotās nogulas, upes gultne kļūst ievērojami daudzveidīgāka un atkal piemērota daudzām ūdeņu sīkradībām.

UPES GULTNES MEHĀNISKA IRDINĀŠANA

Darbība ietver upes gultnes virsējā slāņa (0,1 – 0,3 m) mehānisku (izmantojot dakšas vai traktortehniku) irdināšanu. Tās rezultātā tiek sarauts ūdensaugu sakņu sistēmas veidotais režģis, uzlabojas ūdens infiltrācija un apmaiņa upes gultnes virsējās slāņos, un tajos atkal var apmesties pret skābekļa trūkumu jutīgie ūdensorganismi. Vienlaikus tiek atjaunoti atklāti upes posmi, kuru gultnēs dominē rupja grants un oļi un labprāt uzturas foreles un citas Lielzīvis. Darba neredzamais rezultāts ir samazinātais sīko nogulu daļiņu daudzums grūnīs. Vienlaikus tiek būtiski ierobežota turpmāka aizauguma veidošanās. Iespēju robežās šādi uzirdinātā sakņu sistēmas daļas no upes ir jāizvāc. Tas ir smags fizisks darbs, kas piemērots nelielu platību sakopšanai. Lielāku platību sakopšanai ir nepieciešama traktortehnika.

UPĒ KRITUŠO KOKU IZVĀKŠANA

No upēm jāizvāc daļa no tur sakritušajiem kokiem, taču ne visi. Lielāku dimensiju stubeņi un celmi daudziem ūdeņu organismiem kalpo par mājvietu un barības substrātu. Vienlaikus daudzas upes kaut īsu brīdi ir izmantojamas arī ūdenstūristiem. Šādu upju posmos būtu vēlams no sakritušajiem kokiem atbrīvot vismaz upes centrālo daļu.

STRAUJTEČU ATJAUNOŠANA UN JAUNVEIDOŠANA

Straujtecēm raksturīga ļoti liela ūdeņu sīkbūtņu daudzveidība, bet ikviens straumē esošais akmens darbojas kā aerators. Daba taupīgi izmanto pat aiz akmeņiem radušos šļakatu burbulišus — tie veido papildus virsmu ūdenī esošo savienojumu sadalīšanai un mineralizēšanai. Šādos upju posmos

(pirms) un (pēc) Dažas stundas roku darba palīdzēs upei atkal dzīvot — tā sāks čalot, burbulot un aicinās pie sevis ūdens dzīvniekus un augus. Foto: Andris Urtāns

nevajadzētu ļaut veidoties koku sagāzumiem, jo tie samazina ūdens plūsmas ātrumu un upes posmu pašattīrīšanās jaudu. Straujteču posmus var veidot arī savām rokām. Vietās, kur straumes ātrums ir lielāks par 0,2 metriem sekundē, var ievietot laukmalēs salasītus cilvēka galvas (30 centimetru diametra) un lielākus akmeņus. Tos vēlams izvietot upes centrālajā daļā, kur ir lielāks straumes ātrums. Upītēs ievietojot vairāku akmeņu sakopojumus, ir rūpīgi jāskatās, lai aiz akmeņiem radītie virpuļi un sānstraumes neatdurtos pret upes krastu un nesāktu to izskalot. Lejpus šādi upē izvietotajiem akmeņiem vai to sakopojumiem nepieciešams ar akmeņu rindu nostiprināt krastus pret izskalošanu. Visas darbības veicamas, tās saskaņojot ar upju krastu īpašniekiem.

Lai mums visiem kopā izdodas saglabāt un atgriezt Latvijas upēm to bijušo bioloģisko un ainavisko daudzveidību!

Jaunienācēju laiks

Dr.biol., Voldemārs Spunģis

Jenotsuns, Amerikas ūdele, mainīgā sēdgliemene, Ķīnas krabis, virtuves prusaks, faraonskudra, rotans un daudzas citas sugas Latvijā ienākušas ar cilvēka palīdzību — gan mērķtiecīgi ievesti, gan neapzināti ievazāti. Tomēr pēdējās desmitgadēs, pateicoties klimata izmaiņām, Latvijā pavisam nemanāmi ierodas jauni ieceļotāji. Klimatam kļūstot siltākam, dienviņu sugu areāli izplešas ziemeļu virzienā. Pie mums dienvidnieki visbiežāk izvēlas "siltos biotopus" — kāpas un pilsētas, kā arī cilvēku mājokļus. Lielākā daļa no jaunienācējiem ir pavisam sīki un nemanāmi — kukaiņi, ērces, zirnekļi.

2005. gadā Latvijā ieceļoja lapseņveida zirnekļis *Argiope bruennichi* (attēls), jau pēc diviem gadiem tas sasniedza Somiju. Pašlaik šim skaistajam zirneklim ir stabilas populācijas Kurzemes jūras piekrastē. Tāpat piekrastes kāpās atrasta Latvijas faunai jauna laupītājblakšu suga *Pygolampis bidentata*. Pa jūras līdzenumu jau līdz Irbes ietekai ir atceļojis liedaga lēcējvēzis *Talitrus saltator* (attēls). Šis vēzis jau sen apdzīvo Eiropas siltāko jūru piekrastes. Lēcējvēzis barojas ar izskalojamajām jūras aļģēm, ir labs rācējs un veido alas mitrās smiltīs zem barības objekta. Tas virszemē parādās

tikai naktī. Ja izdodas to dienā izrakt, tad tas kā blusa veikli aizlec pa smiltīm.

Parekam Latvijā noķertas raibas ērces *Dermacentor marginatus* (attēls). Tās ir tuvas radniecības vietējām ganību ērcēm, taču atšķiras ar košu krāsojumu un veiklu skriešanu. Tās nāk no Viduseiropas stepju rajoniem un galvenokārt sūc savvaļas zīdītāju un mājlopu asinis. Tās ieķeras arī suņu vilnā. Pastāv uzskats, ka ērci var izplatīt arī mednieki, dodoties ar suņiem medībās.

Pavisam jauns ienācējs ir sīka ķērpjuts *Dorypteryx domestica*, kas atrasta Rīgā. Visticamāk, šī dienviņu suga ir ieviesta ar pārtikas

Lapseņveida zirnekļis jau ieņēmis stabilas pozīcijas Kurzemes jūras piekrastē. Foto: Voldemārs Spunģis

produktiem. Nereti cilvēki nemaz nenojauš, ka viņu mājā ir ieviesies kāds sīks piedzīvotājs. Vietām lielākā skaitā novērojama sīka vabole — zaglītis *Niptus hololeucus*. Vabole ir gandrīz lodveidīga, gariem taustekļiem, klāta zeltainiem matiņiem, bet iztraucēta saraujas un aizvelas kā lodīte. Iespējams, ka vabole Latvijā ieceļojusi atkārtoti, jo pēdējo reizi redzēta pirms vairāk kā simts gadiem.

Pēc izmēra sīku un neievērojamo ienācēju skaits Latvijā neapšaubāmi ir ļoti liels, taču tikai retos izdodas pamanīt. Tomēr ne visi jaunienācēji mūsu klimatiskajos apstākļos spēj iedzīvoties uz palikšanu. Tie ieceļo,

Liedaga lēcējvēzis ir ciemiņš no Eiropas siltā jūru piekrastēm. Foto: Voldemārs Spunģis

nodzīvo vasaru un tad iet bojā. Mainoties klimatam, svešo sugu izdzīvošanas varbūtība palielināsies, bet vienlaicīgi var novērot arī pretēju tendenci — klimatam kļūstot siltākam, uz ziemeļiem atkāpjas aukstumu mīlošās sugas.

Jāņem vērā arī, ka Latvijas fauna ir nepilnīgi izpētīta un ne katra no jauna atrastā suga noteikti ir klimata izmaiņu indikators. Katrai jaunatklātajai sugai ir jāzina tās areāls, lai varētu apgalvot, ka tā ir jaunienācēja.

Ziņas par introducētajām sugām apkopo projekts DAISIE: <http://www.europe-aliens.org/>.

Raibā ērce Latvijā ieceļojusi no Viduseiropas stepju rajoniem. Foto: Voldemārs Spunģis

Sētmales delikateses

Ivars Kabucis,
Latvijas Dabas Fonds

Vai stāvēt kartupeļu vagā, mūsdienu latvietis iedomājas, ko ēda šīs zemes iemītnieki pirmskartupeļu ērā? Protams, mūsu senči cepa maizi, no dažādiem graudiem vārīja putras. Bet vēl pirms tam, kad nebija labības tūrumu? Ieceļotāji skarabajā ziemeļu zemē prata izmantot daudzus vietējos augus, kuru labības īpašības esam aizmirsuši. Arheoloģiskajos izrakumos atrasto dzīvnieku kauli, zivju asakas vai apdegušie graudi gan ir precīzas vēstures liecības, bet pilnu seno senču ēdienkarti tie neatklāj. Tomēr zināšanas par savvaļas augiem var izrādīties noderīgas pārgājienos, lai vu braucienos; liekot tās lietā, var pārsteigt radus un draugus.

Visos dārzos un nezālienēs augošā gārša ir viens no biežāk minētajiem mūsu vietējiem

Krīzes laikā iespējams mieloties arī ar žogmales gardumiem
Foto: Jānis Urtāns

augiem, ko nepelnīti esam aizmirsuši. Gāršu "dobīte" taču atrodama ikkatrā žogmalē! Gārša lapas var aizstāt vislabākos lapu salātus ne tikai garšas ziņā. Tās satur daudz vairāk C vitamīna un mikroelementu nekā lecektis vai siltumnicās izaudzētās salātlapas. Gāršas var pievienot jebkuriem dārzena salātiem, ja nav lociņu, diļļu vai citu zaļumu no dobies. Taču tās var pievienot arī visdažādākajās zupās, aizvietojot kāpostus vai biešu lapas. Senāk gāršu lapas vai tikai to kāti tika sālīti un marinēti, nodrošinot vitamīnu rezerves ziemeļiem. Lapas var izžāvēt un arī tad ziemā pievienot salātiem, zupām vai gaļas ēdieniem. Sutinātas gāršas lapas ir garšīga un veselīga piedeva kartupeļu biežputrai. Ja lapu ir daudz, tās līdzīgi kā spinātus sviestā vai eļļā nedaudz apcep un lieto kā lielisku piedevu jebkuram gaļas vai zivju ēdienam.

Nezālienā var lūkoties arī pēc lielās nātres. Arī tās lapas noder gan salātiem, gan zupām. Plaucētas nātru lapas būs lieliska vitamīnu un mikroelementu piedeva gan putrām, gan sacepumiem. Barības vērtības ziņā nātru lapas var sacensties ar pākšaugiem. Nātres var sautēt, sagatavojot kā piedevu gaļai.

Tikpat radoši var izmantot pieneņu lapas. Lai atbrīvotos no pieneņu rūgtuma, lapas pusstundu patur sālsūdenī. Pieneņu saknes var žāvēt, graudzēt un gatavot kafijai līdzīgu mikroelementiem bagātu dzērienu. Īpaši čakliem vācējiem der zināt, ka pieneņu pumpurus sāla vai marinē un pēc tam pievieno zupām un mērcēm. Garšo tikpat labi kā kaperi!

Lielāku lapu un sakņu ražību nodrošinās cits žogmales iemītnieks — pūkainais diždadzis. Nogatavojušās daļa augļkopas viegli pieķeras apģērbam, un skolas gados gandrīz

vai katrs lauku puika izmēģinājis to iedarbību uz meiteņu bizēm. Taču diždadža gastronomiskās īpašības ir pilnībā aizmirstas. Jau vasaras sākumā ar ēteriskajām eļļām un vitamīniem bagātas diždadža lapas un dzinumus var vārīt zupā, liekot klāt kartupeļus un burkānus, putraimus, grūbas vai risus. Ja garšo, pievienojiet vārītu olu. Rudenī ir vērts nogaršot diždadžu saknes, tās sarīvētas var ēst svaigus salātos vai līdzīgi kartupeļiem cept vai vārīt.

Ja dodaties makšķerēt, zivju zupai kartupeļus līdzī var neņemt. Labāk sarakt puķumeldra vai bultenes sakneņus. Tos var arī cept un vārīt, gan novārītus sakult biezeni, un izsmalcināta maltīte garantēta. Ja šos krastmalu augus nepazīsti vai nevari atrast, tad vilkvāļīte gan sastopama visu ūdeņu tuvumā. Vilkvāļīšu ziedkopas nereti izmanto sauso ziedu kompozīcijās. Bet vai zināt, ka vilkvāļīšu dzinumi ir ēdami? Tos svaigus pievieno salātiem,

bet var arī žāvēt vai marinēt. Vēl vērtīgāki ir ar cieti, cukuriem un olbaltumvielām bagātie sakneņi. To sautējums rudenī būs veselīgāks par lielveikala kartupeļu biežputru. Čakls racējs izžāvētus sakneņus samals, lai ceptu pankūkas, vai gabaliņos sagrieztus sagraudzēs, lai vārītu vilkvāļīšu kafiju.

Ne visi pilnā nopietnībā tagad pāries uz žogmales diētu. Reizēm šķiet, ka šīs receptes nākušas no rūķīšu pavāgrāmatas — tik darbietilpīga ir šo augu vākšana un sagatavošana un tik niecīgs iznākums! Taču aizdomāties par dabas daudzveidību un tās neizmantojamajām iespējām gan ir vērts. Nereti, aiztaupot pūles un izdevumus, varam atstāt kādu stūri nenopļautu, lai gāršas, nātres un diždadži uzdzied. Ja ne dārzena ražai, tad vismaz nātru raibenim par prieku, jo nātres ir to kāpuru vienīgā barība. Bez nātrēm nebūs neviena, kas pavasarī jums apsolis raibu un krāsainu vasaru.

Atbildība par zuti

Gunta Gabrāne,
Mag.biol., Dabas aizsardzības pārvalde

1973.gadā pieņemtās Vašingtonas konvencijas "Par starptautisko tirdzniecību ar apdraudētajām savvaļas dzīvnieku un augu sugām" jeb CITES mērķis ir aizsargāt apdraudētos savvaļas dzīvniekus un augus no strauji augošās starptautiskās tirdzniecības, kuras rezultātā daudzas sugas ir nonākušas līdz iznīcības robežai. Kopš šā gada pavasara konvencija aizsargā arī saimnieciski nozīmīgo Eiropas zuti *Anguilla anguilla*.

Eiropas zuši dzimumgatavību sasniedz četrus līdz 20 gadu vecumā, tad vienīgo reizi mūžā dodas nārstot uz Sargasu jūru, veicot aptuveni 7000 kilometru garu ceļojumu. Zušu pārvietošanās ātrums ir vidēji 55 kilometri dienā. Nonākušas Sargasu jūrā, zušu mātītes 300–1000 metru dziļumā iznērš ikrus. Izšķīlušies kāpurīņi ļaujas siltajai Gofla strauzei un pusotra līdz trīs gadu laikā sasniedz Atlantijas okeāna austrumu daļu pie Eiropas krastiem, kur kontinentālā šelfa daļā pārvēršas par cilindriskiem "stikla zušiem", kas aktīvi pārvietojas piekrastes ūdeņos. Visrosīgāk mazos, aptuveni 10 cm garos stikla zušus ar speciāliem tīkliem zvejo Francijas un Anglijas piekrastes ūdeņos. Stikla zušus sagaida divējāds liktenis — kļūt par īpašu delikatesi banketu galdos vai dzīvniekiem nonākt kādā zivsaimniecībā.

Stikla zuši, kas veiksmīgi paspukuši garām zvejas tīkliem, nonākot Baltijas jūrā un saldūdeņos, piedzīvo otru pārvērtību, kļūstot par "dzeltenajiem zušiem" ar tumšzaļu vai tumšbrūnu muguru un dzelteniem sāniem. Lielu mūža daļu Eiropas zutis pavada upēs vai ezeros, kur dzīvo, ieracijas dūnās vai zem akmeņiem un siekstām, nereti kļūstot par lomu un ēdienkartes papildinājumu arī mūždien izsalkušajiem cilvēkiem. Dzimumgatavību sasniedzis zutis kļūst par "sudraba zuti" — tas iegūst metālisku spīdumu, mugura kļūst tumšbrūna vai melna, bet sāni sudrabaini un vēders balts. Sudraba zuši, sajutuši vēlmi vairoties, piedzīvo pēdējās pārvērtības, — palielinās acis, parādās

Foto: Alvis Birkovs

punkti uz krūšu spurām, tie pārtrauc baroties un uzsāk ceļu pa straumi uz jūru.

Lai tiktu kūpinātavā un pēcāk tirgus placi, zutim ir jāpārdzīvo daudz pārvērtību un dabisko šķēršļu, jāaug vismaz 8–10 gadi. Taču šādu mūža piepildījumu izbauda tikai retais, jo zušu mazuļi garšo ne vienai vien plēsīgai zivij.

Latvijas upēs ienākošo zušu daudzums 20. gadsimta beigās stipri samazinājās. Lai palielinātu zušu skaitu, Latvijā veikta no ārzemēm importētu stikla zušu ielašana vairāk kā 80 ezeros.

Eiropas zušu aizsardzība un CITES konvencijas panākumi atkarīgi no katra cilvēka rīcības. Importējot vai eksportējot Eiropas zušus un to produktus Eiropas Savienībā, ir nepieciešamas CITES atļaujas, kas liecina par to legālu izcelsmi un norāda, ka nav nodarīts kaitējums savvaļas Eiropas zušu populācijai.

Vislatvijas makulatūras vākšanas akcija

Zaiga Brača,
projekta vadītāja, Latvijas Dabas fonds

Lielā loma dabas daudzveidības saglabāšanā ir resursu taupīšanai, sabiedrības izglītošanai par vides jautājumiem un dabas daudzveidības nozīmi. 2008. gada rudenī aizsākās divi vērienīgi projekti, kurus sadarbibā ar Swedbank un papīrfabrikā "Līgatne" organizēja Latvijas Dabas fonds: Swedbank Vislatvijas makulatūras vākšanas akcija un konkurss "Zaļākā klase".

Lielāks resursu patēriņš jebkurā jomā nozīmē lielāku ietekmi uz vidi un tātad — nopietnākus draudus bioloģiskajai daudzveidībai. Ik gadu Latvijā palielinās kopējais atkritumu daudzums un papīra īpatsvars tajos. Bet vai jūs zināt, ka katra savāktā makulatūras tonna izglābj vidēji 13 kokus? Svarīgi ir arī tas, ka papīra ražošanai no makulatūras tiek patērēts mazāk resursu nekā ražojot papīru no koksnes celulozes. Tāpēc no 2008. gada rudens līdz 2009. gada vasarai 448 Latvijas skolu skolēni — vairāk kā trešdaļa Latvijas skolu — citīgi vāca makulatūru. Tik liela atsauce nav bijusi nevienā iepriekš rīkotajā makulatūras vākšanas akcijā.

Akcijas laikā savāktas 1728 t makulatūras, tātad skolēni kopā izglābuši 22464 kokus. Tie ir vairāk kā 16 hektāri meža, kuros mājvietu rod dažādi dzīvnieki un augi. Arī jaunos mežos ir sastopama ievērojama dabas daudzveidība, — 16 hektāros meža var dzīvot līdz pat 10 žubīšu, pieciem cekulzilišu, trīs lielo zilišu, 10 zeltgalviņu pāriem, viens kraukļu pāris, divi dižraibo dzeņu pāri, līdz pieciem paceplišu, 10 vītīšu pāriem, vairāki koku čipstu pāri, līdz 10 čunčiņu pāriem, viens vai vairāki svilpju pāri, nemaz nerunājot par kukaiņiem un citiem dzīvniekiem.

Konkursā "Zaļākā klase" skolēniem tika uzdoti jautājumi par dabu, vides aizsardzību un ilgtspējīgu attīstību. Konkurssam pieteicās 836 klases no 254 Latvijas skolām. Vienā no kārtām 5.-8. klašu grupai tika uzdots jautājums "Kas ir dabas daudzveidība un kāpēc tā jāsaudzē?". Lielākā daļa skolēnu veiksmīgi tika galā ar šo jautājumu. Skolēni zina, ka dabā viss ir savstarpēji saistīts, ka katrs posms ir svarīgs un, iztrūkstot vienam, bojā var iet arī citi. Konkursa veidotāji ar prieku atzīst, ka Latvijā aug zinoša, par dabas saudzēšanu domājoša paaudze, kas ļauj cerēt, ka Latvijas nākotni veidos atbildīgi cilvēki.